

פרק יא / ברוריה בן-דוד (וייס)

בפרק נקרא על סופה של עתליה בת אחאב אם אחזיהו שתפסה את השלטון ביהודה לאחר שהומת בנה, ועל החזרת המלכות לבית דוד.

מה עשתה עתליה לאחר מות בנה?

עתליה בת אחאב אלמנת יהורם מלך יהודה, השמידה את כל זרע הממלכה, את נכדיה הזכרים צאצאי אחזיהו. "ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה" (פס' א). במעשה הרצח המזעזע הזה קיוותה שתוכל להיות השלטת על מלכות יהודה, בהעדר יורשים הטוענים לכיסא המלכות של בנה. עתליה השלימה את מעשה יהוא שהרג לא רק את בנה, אלא לפי ספרנו גם את אחיו (י יג-יד), ולפי דה"ב כב ח יהוא הרג גם את בני אחי אחזיהו, כי הפלשתים והערבים הרגו את כל ילדי המלך יהורם, רק אחזיהו (הוא יהואחז ובדה"ב פרק כב פס' ו נקרא עזריהו) בנה נשאר לפליטה (דה"ב כא יז; כב א). עתליה השלימה גם את מעשה בעלה שהרג את כל אחיו (דה"ב כא ד). יהושבע בת המלך יורם אחות אחזיהו לא נרצחה, כי רק לזכרים זכות הירושה ככתוב: "למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל" (דב' יז כ). רצח אכזרי בידי אישה ואם לא קרה מעולם בישראל וביהודה, רק בת איזבל הצידונית הייתה מסוגלת לעשות מעשה אכזרי כזה. על מעשה זה העניקו לה הכתובים את התואר היחידאי "המרשעת" (דה"ב כד ז). היא דמתה לאמה בעוז רוחה ובאכזריותה. גם בין מלכי ישראל היו שהרגו את כל זרע בני המלוכה שמלכו לפניהם. כך עשה גם אבימלך בימי השופטים שרצח "את אחיו בני ירבעל שבעים איש על אבן אחת" (שופ' ט ה), וכן כפי שהזכרנו לעיל עשה יהורם בעלה של עתליה (דה"ב כא ד).

מדוע עשתה זאת עתליה?

עתליה רצחה לא רק מתוך תאוות שלטון בלתי מרוסנת, אלא גם מפני שידעה שחייה בסכנה, אם יצליח יהוא לספח גם את מלכות יהודה לממלכת ישראל יבוא קצה מידי, מכיוון שהיא מבית אחאב. במעשה הרצח של נכדיה הכריתה יורשים לאחזיהו, וכך קיוותה שתוכל לשלוט ביהודה כאלמנת המלך ולמנוע מיהוא לפגוע בה בכוח החיל שיעמוד לרשותה.

עתליה לבית עמרי (ח כו) היא האישה היחידה שמלכה בישראל בימי הבית הראשון. להבדיל בימי השופטים מצאנו שופטת אחת- דבורה הנביאה (שופ' ז), ובימי בית שני מלכה המלכה שלומציון אלכסנדרה בת מלכי בית חשמונאי.

היו אנשים שהתנגדו לעתליה בסתר. מי הם?

היו אלה הכוהן יהוידע (דה"ב כב יא) ויהושבע אשתו אחות המלך אחזיהו. אולי הייתה בת המלך יהורם ואחות אחזיהו מאם אחרת.

מה הייתה מטרתם?

למגר את שלטונה של עתליה המרשעת, להשיב את המלוכה לבית דוד, ולבער את עבודת הבעל מיהודה.

עם הריגת אחזיהו ובני אחיו בידי יהוא, ועם הריגת כל זרע הממלכה בידי עתליה נדמה שאכן הקיץ הקץ על בית דוד. לולא עמדה לבית זה הבטחת ה' לדוד "לתת לו ניר לבניו כל הימים" (ח יט). תינוק אחד מזרע בית דוד נשאר בחיים אחרי הטבח שערכה עתליה בנכדיה.

כיצד ניצל התינוק?

"ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות אחזיהו את יואש בן אחזיה ותגנב אתו מתוך בני המלך המומתים ותתן אתו ואת מנקתו בחדר המטות, ויסתרו אתו מפני עתליהו, ולא הומת" (פס' ב). "בחדר המטות" צירוף יחידאי במקרא. מן הכתוב בדה"ב עולה שיהושבע הייתה אשת יהוידע שכהן במקדש "ככהן ראש". כלומר: ממונה ראשי על ענייני המקדש וסדריו. כנראה ציוותה עתליה לרכז את כל בני המלך (שכולם היו קטנים) בחדר אחד ולהמיתם שם. כשראתה יהושבע את מעשה עתליה לקחה את יואש והסתירה אותו. יחד אתו לקחה גם את מניקתו.

היכן הסתירה יהושבע את יואש?

יהושבע הסתירה את יואש בבית ה' "ויהי אתה בית ה' מתחבא שש שנים, ועתליה מלכת על הארץ" (פס' ג). יואש נשאר חבוי באחד ממקומות הסתר בבית המקדש בהשגחתה במשך שש שנים. מכאן שהיה בן שנה כשהסתירו אותו כי כתוב: "בן שבע שנים יהואש במלכו" (יב א). אמו הייתה צביה מבאר שבע (יב ב). שמה של אמו של יואש מוזכר אולי מכיוון שהייתה מיוחסת. באותן שש שנים שהסתתר יואש בבית המקדש מלכה עתליה על ממלכת יהודה וכנראה ללא התנגדות פעילה למלכותה.

הגיע הזמן להגשים את המהפכה שזמם יהוידע. **מה עשה לממש את מטרתו?** בדה"ב פרק כג מסופר על ההכנה למרד בהרחבה. יהוידע שהיה כוהן ראש וחתן בית המלוכה משך אחריו בהשפעתו רבים מטובי העם, כדי להשיב את המלוכה לזרע דוד, ולבער את הבעל מירושלים. בשנה השביעית למלכות עתליה שלח יהוידע שליחים את שרי המאות של משמר המלך הנקובים בשמותיהם, "ויסבו ביהודה ויקבצו את הלויים מכל ערי יהודה". הלויים ברחו לשם מיראתם את עתליה, וכן נאספו ראשי האבות לישראל ויבואו לירושלים. "ויקח את שרי המאות לכרי (כנראה הכרתי ככתוב בש"ב כ כג) ולרצים (הרצים לפני המלך) ויבא אתם אליו בית ה', ויכרת להם ברית וישבע אתם

בבית ה' וירא אתם את בן המלך " (פס' ד). השביע אותם להיות האהבה ביניהם ולהיות ידם עמו להמליך את בן המלך (מצודת דוד). כלומר: להמליך במקום עתליה את נכדה יואש בן אחזיה ולהיות נאמנים לו. ולפי דה"ב יהודע כרת ברית עם כל הקהל בבית ה', כנראה כל הקהל שהתקבץ מטעם שלוחיו בבית ה'. "ויכרת כל הקהל ברית בבית האלקים עם המלך (כרתו עם יואש ברית להמליכו), ויאמר להם הנה בן המלך ימלך כאשר דבר ה' על בני דויד" (דה"ב כג ג).

יהודע נתן תפקיד חשוב במהפכה מדינית זו לכוהנים וללויים. אין ספק שלקשר הזה היה גורם דתי, ההתנגדות לעבודה הזרה, שנוספה לשנאה למלכה האכזרית.

יהודע חילק את אנשיו לשלושה חלקים כפי שמצאנו אצל גדעון: "ויחץ את שלש מאות האיש שלשה ראשים" (שופ' ז טז), ואצל שאול (ש"א יא יא) וכן עשה אבימלך (שופ' ט מג). יהודע עצמו לא נמנה עם הכוהנים מבני אלעזר וצדוק שרובם שימשו בכהונה גדולה (דה"א ה ל-מא). ניתן לשער שיהודע נמנה עם בני איתמר שהורחקו בימי שלמה מן הכהונה הגדולה. באותה תקופה יהודע היה כבר זקן מופלג. הוא נפטר בן מאה ושלושים שנה (דה"ב כד טו), יואש היה בן ארבעים ושבע שנים כשיהודע נפטר (דה"ב כד א), למרות זקנתו היה כוחו עמו. חז"ל תיארוהו כאדם הדומה לצור (סע"ר סוף פרק יח). יהודע תכנן במדוקדק ובצנעה את הקשר, ועלה בידיו להחזיר את מלכות בית דוד על כנה, וגם את סדרי בית המקדש שנשתבשו בימי מלכי יהודה האחרונים, כפי שנקבעו בימי דוד, ואף הוסיף סדרי נוהל נוספים, סדרים שנקראו על שמו ושנתקיימו עד סוף ימי הבית הראשון (יר' כט כו). כל זאת עשה בעצה אחת עם הנביאים והכוהנים.

כיצד בוצע הקשר?

משמרות הכוהנים בבית המקדש היו מתחלפות בכל שבת. גם גדודי החיילים השומרים את בית המלך התחלפו כל שבת. גדודים אלה היו מחולקים לשלוש כיתות ובכל שבוע הייתה שומרת אחת מהן, ביום השבת התחלפו המשמרות. אלה שבאו בשבת לעמוד על המשמר נקראו "באי השבת", והיוצאים לאחר שעמדו על המשמר שבוע ימים נקראו "יוצאי השבת". יהודע ציווה כי כיתת באי השבת תעמוד על משמרתה בבית המלך. רש"י כתב: בבית המלך לשמור שלא יעמוד איש על המלך (יואש) להרגו. ושתי הכיתות של יוצאי השבת תשמורנה יחד על בית המקדש. כלומר: שני שלישים מהשומרים שמרו על בית המקדש ושליש עמד "בשער סור", לדעת חז"ל הוא שער המזרח (שער ניקנור בימי בית שני), יכול להיות שנקרא כך משום שאסור היה בכניסה לטמאים. בדה"ב כג ה הוא נקרא שער היסוד, כי בו היו נכנסים רוב הבאים לבית. שבעה שמות היו לו (יר' ערובין ה א) שער סור, שער היסוד, שער חרסית (יר' יט ב), שער האיתון (יח' מ טו), שער התווך (יר' לט ג). שער ה' החדש (יר' כו י),

שער העליון (יח' ט ב; דה"ב כג כ). ושליש עמד ב"שער הרצים" (פס' יט). שער זה היה בחזית ארמון המלך, ונקרא כך על שם הרצים שהיו עוברים בו לפני המלך בעלותו אל המקדש. שערי המקדש האלה נבנו כנראה אחרי תקופת שלמה ביחד עם העזרות שנוספו במשך הזמן על חצר המקדש הראשונה. השערים האלה נשמרו ע"י הכרי והרצים שלא יבוא איש זר אל חצר המקדש. יהוידע ציווה עליהם: "ושמרתם את משמרת הבית מסח" (פס' ו). כלומר: שמרוהו מאוד שלא תסיחו דעתכם (רש"י).

בפסוק ז כתוב: "ושתי הידות בכם כל יצאי השבת, ושמרו את משמרת בית ה' אל המלך". כלומר: ידות=חלקים ככתוב: "עשר ידות (חלקים) לי במלך" (ש"ב יט מד). "ושמרו את משמרת בית ה' אל המלך" (פס' ז), בעבור המלך. רש"י כתב: לא הוצרך לכל זאת אלא שבת הראשונה עד שהומתה עתליה וברחו עוזריה מן העיר.

ביום שהוחלט למשוך את יואש למלך במקום עתליה הועמדו כל שלושת המשמרות, באי השבת ויוצאי השבת מסביב לבית המקדש כדי להגן על יואש מפני עתליה וצבאה. יהוידע נתן לשרי המאות של משמר המלך את החניתות ואת השלטים אשר למלך דוד. אלה היו שלטי הזהב אשר לקח דוד כשלל מעבדי הדדעזר מלך צובה (ש"ב ח ז יא; דה"א יח ז) ושנשתמרו באוצרות בית ה'. מלבד השמירה על השערים היה תפקידם של שרי המאות להקיף את המקום ששם יעמוד המלך. הם עמדו חמושים סביב המלך בשעת המלכתו, וכן בצאתו מבית המקדש ובבואו אל בית המלך (פס' יט). הם קיבלו הוראה להמית כל אדם שינסה להיכנס לתוך השדרות- שורות החיילים העומדים על המשמר. משהובטחה השמירה הוציא יהוידע את יואש הקטן ממחבואו במקדש. ונתן עליו את הכתר שהיה על ראש מלכי בית דוד ביום הכתרתם. מכאן אנו למדים שהנזר נשמר בבית המקדש. כבר מצאנו נזר אצל שאול (ש"ב א י). ועל דוד נאמר: "ועליו יציץ נזרו" (תה' קלב יח). וכן ניתן ליואש העדות. לפי חז"ל זוהי התורה, לאות כי יקיים את הכתוב בה. "וימליכו אתו וימשחהו, ויכו כף ויאמרו: יחי המלך" (פס' יב). "ויכו כף"- מגינוני טכס ההמלכה, וכן בהמלכת הקב"ה נאמר: "כל העמים תקעו כף... כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ" (תה' מז ב-ג).

מה עשתה עתליה?

עתליה שמעה את הקולות מבהמ"ק. "את קול הרצין העם" ובדברי הימים "העם הרצים" (דה"ב כג יב), אלה הרצים והכרי והעם שנאספו והריעו בשמחה לכבוד המלך. עתליה באה לבדה לבית המקדש. יוסף בן מתתיהו כתב: כיוון ששמעה עתליה את השאון ואת התשואות שלא צפתה להן, התבלבלה דעתה עליה מאד, ומהרה עם גדוד הצבא שלה מבית המלך, וכשבאה אל בית המקדש נתנו לה הכוהנים להיכנס, אולם את אנשי הצבא שבאו אחריה, מנעו העומדים סביב (בית המקדש) מלחדור פנימה, כי זאת פקד עליהם הכוהן הגדול (קדמוניות ט סעיף 150).

מה ראתה עתליה?

עתליה נדהמה לראות את יואש נכדה שלא ידעה כלל כי נותר חי עומד לבוש בגדי מלכות על "העמוד", מעין בימה מיועדת למלך, שעליה הוא נוהג לעמוד בבואו לבית המקדש שיוכלו כולם לראותו, כמשפט כל מלכי בית דוד. והשרים והלויים המשוררים ובעלי החצוצרות עומדים בסמוך למלך. יכול להיות שהכוונה לכהנים התוקעים בחצוצרות "ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרת...ביום שמחתכם" (במד' י ח-י), וכל גדולי ישראל שמחים ותוקעים בחצוצרות.

כיצד הגיבה עתליה?

המרשעת הייתה מזועזעת ממראה עיניה. "ותקרע עתליה את בגדיה ותקרא : קשר קשר" (פס' יד)- מרד מרד. ומרוב כעס וצער לא הוסיפה דבר (דעת מקרא). יהודע ציווה על שרי המאות מפקדי הצבא להוציא אותה מבית המקדש אל שורות החיילים "ויאמר אליהם : הוציאו אותה אל מבית לשדרת, והבא אחריה המת בחרב, כי אמר הכהן : אל תומת בית ה'" (פס' טו), שאין לטמאו בדמים. יהודע ציווה על שרי המאות מפקדי הצבא להוציא את עתליה מבית המקדש אל פני שורות החיילים ולהרוג כל הבאים אחריה או לעזרתה.

לאחר שנים לא זכר יואש ליהודע ולאשתו את חסדם הגדול בהצלת חייו ובהמלכתו למלך, כאשר ציווה במעשה נפשע להרוג את זכריה בן יהודע בחצר בית ה' (דה"ב כד כא).

"וישמו לה ידים ותבוא דרך מבוא הסוסים בית המלך, ותומת שם" (פס' טז). שרי המאות ופקודי החיל פינו לעתליה מקום למעבר. היא באה דרך שער הסוסים, שהיו יוצאים דרכו מן המקדש אל בית המלך. לפי פירוש אחר "מבוא הסוסים" הוא חלק של בית המלך המוביל לאורוות המלך, ושם המיתו אותה.

מהן שתי הבריתות שכרת יהודע הכוהן?

"ויכרת יהודע את הברית בין ה' ובין המלך ובין העם להיות לעם ה', ובין המלך ובין העם" (פס' יז). לא נתפרש תוכן הברית. בתוקף מעשה הברית עקר יהודע את עבודת הבעל מיהודה, כמו יהוא שעקר את עבודת הבעל מישראל (י יח-כח). בהבדל מיהוא, יהודע מיעט בשפיכות דמים, ובהטחת דברי גנות ושמר על כבוד בית המקדש ועל כבוד העובדים בו, ואת כל זאת עשה יהודע על דעת גדולי ממלכת יהודה וראשיה, שרי המאות והאדירים (כינוי לגדולי העם ונכבדיו), "ואת המושלים בעם ואת כל עם הארץ" (דה"ב כג כ). המושלים בעם-אלה ראשי האבות (דה"ב כג כ), ראשי בתי אב בישראל (דה"ב א ב). בדה"א כט ו קראם "שרי אבות", כנראה הם זקני ישראל (דה"א יא ג), שהיה להם מעמד מיוחד בבחירת המלך. ואת כל עם הארץ- גדולי ישראל,

אצל דוד כתוב : "ויבאו כל זקני ישראל, ויכרת להם המלך דוד ברית בחברון לפני ה', וימשחו את דוד למלך על ישראל" (ש"ב ה ג ; דה"א יא ג). אצל דוד קדמה הברית למשיחה, ואצל יהואש שהיה נער קטן קדמה המשיחה לברית. ברית המלך שכרת דוד עם העם כללה את עיקר משפט המלך (ש"א י כה). מאחר שאבותיו של יהואש יהורם עתליה ואחזיהו עבדו עבודה זרה, חטאו והחטיאו הוצרכו המלך והעם לחזש את הברית עם ה'.

מה עשו גדולי ישראל כדי להוכיח כוונתם להיות לעם ה'?

כמתחייב מן הברית נתצו את בית הבעל, המבנה המשמש לעבודה זרה (שמ' לד יג ; דב' ז ה), כך נהג גדעון (שופ' ו ל-לב), ויהוא בשומרון (י כז). את המזבחות ששימשו להקרבת קרבנות ולהקטרת קטורת, וצלמי המסכות של הבעל ושאר האלילים שברו לרסיסים. ככתוב: "ואת כל צלמי מסכתם תאבדו" (במ' לג נב). אין נהנים מעבודה זרה ומאביזריה. ככתוב : "פסילי אלהיהם תשרפון באש. לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו, כי תועבת ה' אלקיך הוא" (דב' ז כה; דב' יג יח). "ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות, וישם הכהן פקדת על בית ה'" (פס' יח). פקודות-משמרות כוהנים ולויים לשרת בקודש. מכיוון שנשתבשו סדרי העבודה במקדש בימי המלכים הקודמים ככתוב: "כי עתליהו המרשעת בניה פרצו את בית האלקים וגם כל קדשי בית ה' עשו לבעלים" (דה"ב כד ז). סדר "פקודות" אלה נתקיים עד לסוף ימי בית ראשון. עתה הועבר יהואש מבית המקדש אל בית המלך. תהלוכה חגיגית של כל העם לוותה אותו אל ארמון המלכות. "וישב על כסא המלכים" של דוד ושל שלמה. "וישמח כל עם הארץ". בדומה לתיאור שאחרי חידוש מלכותו של שאול (ש"א יא יד-טו), וכן בדוד (דה"א יב לט-מא), וכן בשלמה (מ"א א לט-מ). "והעיר שקטה, ואת עתליהו המיתו בחרב בית המלך" (פס' כ). כדי להסביר מדוע שקטה העיר חזרו על הכתוב: "ואת עתליהו המיתו". ירושלים הבירה שקטה, כי עתליהו מתה, ועמה דיכאו את מנהיגי וכוהני העבודה הזרה.